

Eski Uygurca Örneğinde Türkçenin Dil İçi Çeviri Sorunları Üzerine

Ceval Kaya

Özet

Türkçe dil içi çeviri, Türk dilciliğinde çok az çalışılmış bir alandır. Türkçe, tarihî derinliği ve coğrafi genişliği fazla olan bir dildir. Dil içi çeviri tarihî lehçelerden çağdaş lehçelere sıklıkla yapılan bir çeviri işlemidir. Aynı zamanda, çağdaş lehçeler arasında da dil içi çeviri işlemiyle çok sık karşılaşırız. Buna rağmen, dil içi çevirinin teorisi üzerinde yeteri kadar durulmamıştır.

Dil içi çevirinin, normal bir çeviriden, temelde farkı yoktur. Zorlukları ve kolaylıkları olmasına rağmen sonuçta, yapılan, bir çeviri işlemidir.

Bildiride, Eski Uygurca Budist bir eser olan *Altun Yaruk*'tan alınmış girişik bir cümle örneğine dayanarak Türkçe dil içi çevirinin sorunları üzerinde durulacak ve çözüm önerileri getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Dil içi çeviri, Eski Uygurca, çeviri sorunları, tarihi lehçeler, çağdaş lehçeler*

Abstract

The inner Turkish translation is very rare academically researched field in Turkish language studies. Turkish language is a kind of language that has historical depth and geographic diversity. The inner translation is a task that has been transmitted from historical dialects into the contemporary dialects frequently. Also, we may eyewitness inner translations among the contemporary dialects themselves. We have to say that the academic studies on the theories of inner Turkish translations has not satisfied.

Basically, there is not a big difference between a normal translation and an inner translation issue. Despite its difficulties and easy sides what has been done is a simple translation.

In this academic paper a sample that has been taken from *Altun Yaruk* (Golden Light), an Old Uighur Buddhist work, will be evaluated and examined and the problems of the inner Turkish translations will be discussed.

Key Words: *inner language translation, Old Uighurish, translation problems, historical dialects, contemporary dialects*

Türkçe dil içi çeviri, Türk dilciliğinde çok az çalışılmış bir alandır. Bu alanın pratiği çok, teorisi yok denecek kadar azdır. Türkçe, tarihî derinliği ve coğrafi genişliği fazla olan bir dildir. Türkçe dil içi çeviri tarihî lehçelerden çağdaş lehçelere sıklıkla yapılan bir çeviri işlemidir. Çağdaş lehçeler arasında da dil içi çeviri işlemiyle çok sık karşılaşılır. Buna rağmen, dil içi çevirinin teorisi üzerinde yeteri kadar durulmamıştır.

Öncelikle terim konusundaki kararsızlığa değinmek istiyorum. Tarihî veya çağdaş bir lehçeden yapılan çeviri için Türkçede şu terimler kullanılmaktadır: *sadeleştirme, günümüz Türkçesine aktarma/çevirme, bugünkü dile çevirme, günümüz diline uyarlama, aktarma/aktarı, çeviri/tercüme* vb. Çeviri/tercüme dışındaki terimleri kullananlar, kaynak dilin yabancı bir dil değil, Türkçenin bir lehçesi olduğunu vurgulamak istiyorlar. Bunun gereksiz bir duyarlılık olduğunu düşünüyorum.

Dil içi çeviri konusundaki sorun, gerçekte, kullanılan terimde değil, çeviri tekniğinde yatmaktadır. Dil içi çevirinin, normal bir çeviriden, temelde farkı yoktur. Zorlukları ve kolaylıkları olmasına rağmen sonuçta, yapılan, bir çeviri işlemidir. Tek fark, kaynak dil ile hedef dil aynı dilin dallarıdır.

Çeviri, kaynak dildeki bir metni hedef dilde yeniden yazmak olduğuna göre, ortaya çıkan çevirinin sanki hedef dilde yazılmış gibi pürüzsüz olması ve çeviri kokmaması gerekir. Dil içi çeviride de kaynak dili bir an için yabancı bir dilmiş gibi görmek ve yapıyı değil, anlamı öne çıkarmak gerekir. Birinci önceliği anlama verdikten sonra, çevirici, her iki dile olan vukufu ve ustalığı nispetinde kaynak dildeki cümle yapılarından ve mevcut ortak kelimelerden yararlanabilir. Yalnız, ortak kelimelerden yararlanırken bunlarda sadece köken değil, anlam yönünden de tam bir çakışma olmasına dikkat etmelidir. Bilindiği gibi, yabancı eşdeğerler, çeviriciyi bekleyen en önemli tuzaklardır.

Türkçede dil içi çeviri örnekleri incelendiğinde görülen manzara şudur:

Çoğu örnekte artık kullanılmayan kelimelerin yerine, yaşayan karşılıklarının konulduğu görülmektedir. Bazen kullanımdan tamamen düşmüş yapıların da çevrildiğine rastlanmaktadır. Ancak kullanımdan düşmüş yapılar anlamayı engellemezse yine korunmaktadır.

Bu tarz bir çeviriye gerçek bir dil içi çeviri denemez.

İyi bir dil içi çeviride anlamı öne, yapıyı ikinci plana alırken bunu şöyle uygulamak doğru olur:

Önce, yabancı dilden çeviriyormuş gibi tam bir anlam çevirisi yapılmalı, sonra, bu çeviriyi kaynak dildeki gramatikal yapıya yaklaştırmaya çalışmalıdır. Yaklaştırma işinde sınır, doğallığın bozulmaya, tercüme kokusunun hissedilmeye başladığı noktadır. Bu nokta, çeviricinin hedef dildeki duyarlılığını da ortaya koyacaktır. Anlam çevirisi ve çeviriyi kaynak dildeki yapıya yaklaştırma işi her ne kadar iki ayrı işlem gibi görünse bile, pratikte ikisi birleştirilmeli ve bu birleştirme zihinde yapılmalıdır. Aksi takdirde zaman ve enerji kaybı söz konusu olacaktır.

Aşağıda, Eski Uygurca Budist bir eser olan *Altun Yaruk*'tan alınmış karışık bir cümle örneğine dayanarak Türkçe dil içi çevirinin nasıl yapılması gerektiğini örnek üzerinde göstermek istiyorum.

Burada, sondaki *erti* "idi" yardımcı fiiline bağlı uzun bir cümle söz konusudur.

(Kaynak metin)

AY 607/10-19: *ol yime maharatı ilig kan ertingü ulug bay barımlıg tsañları ağılıkları ı tarıg ed tavar üze tolu alp atım süülüg küçüñe tükellig törtün sıñar yir orunug iymiş basmış üküşke ayatmış ağırlatmış ürüg uzatı köni nomça törüçe başladaçı imerigme kamag bodunun karasın asmış üklitmiş kopdın sıñar yagısız yavlaksız erti*

(Gramatikal çeviri)

"O yine Maharatı hükümdar çok zengin. Ambarları tahıl (ve) mal ile dolu. Cesur, nişancı askerli, gücüne tam. Dört taraftaki yeri ele geçirmiş. Herkese saygı göstertmiş. Daima adil kanuna göre yönetecek (olan). Tebaası bütün halkını çoğaltmış. Her taraf düşmansız idi."

(Anlamsal çeviri)

"Maharatı (adlı) bu hükümdar çok zengindi. Ambarları tahıl (ve) mal ile doluydu. Cesur, savaşçı (ve) güçlü askerlere sahipti. Dört taraftaki yerleri ele geçirmişti. Herkesin saygısını kazanmıştı. Daima adil kanunlara göre hükümdarlık ediyordu. Tebaası (olan) bütün halkını çoğaltmıştı. Her taraf düşmanlardan temizlenmişti."

Metin aynı olsa bile çeviriciler farklı olunca çevirilerde de, az veya çok, farklılıklar olacaktır. Hem doğru hem de güzel çeviriyi bulmak zordur. Sadakat azaldıkça güzellik artar, yahut da güzellik arttıkça sadakat azalır.

Eski Uygurcadan yapılan dil içi çevirilerde Reşid Rahmeti Arat, Şinasi Tekin ve Semih Tezcan'ın çalışmalarının çok başarılı olduğuna inanıyorum. Onları başarılı kılan şey, akademik hayatlarının daha başlangıcında Uygurca metinleri yabancı bir dil olan Almancaya çevirmek zorunda kalmaları dolayısıyla çeviri tekniğini erken zamanda öğrenmiş olmalarıdır.